

## ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора Томчука Михайла Івановича на дисертацію Яцишиної Анастасії Миколаївни «Психологічні умови корекції емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного віку», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

Дослідження Яцишиної Анастасії Миколаївни присвячене актуальній як в науковому, так і в практичному плані проблемі, а саме виявленню психологічних умов корекції емоційно-деструктивної поведінки учнів молодшого шкільного віку. Актуальність вивчення зазначеної проблеми пов'язана з необхідністю з'ясування причин емоційних відхилень в поведінці дітей, які можуть бути обумовлені психофізіологічними особливостями їх розвитку, сімейним вихованням, умовами навчання, спілкування та ін. Проте до сьогодні відсутні системні, ґрунтовні наукові психологічні дослідження таких проявів, їх профілактики та корекції. Пошук оптимального методичного інструментарію психокорекції емоційно-деструктивної поведінки учнів початкових класів обумовлена також необхідністю забезпечення оптимальних умов становлення та розвитку учасників освітнього процесу. З огляду на це, можна вважати, що тема дисертаційного дослідження Яцишиної А.М. є соціально значущою, недостатньо вивченою в психології та відповідає викликам сучасного освітнього процесу.

Методологічні засади дослідження загалом відповідають її предметному спрямуванню. Дослідниця конкретизує об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, які відображають логіку теоретичного та експериментального розділів дисертації. Базуючись на вагомих методологічних засадах, дисертантка зуміла представити цілісне, комплексне уявлення проблеми емоційно-деструктивної поведінки особистості молодшого шкільного віку. Чітка постановка проблеми, ґрунтовний аналіз теоретико-експериментальних досліджень вітчизняної та зарубіжної психології та коректно визначений методичний апарат надали авторці можливість здійснити систематизацію

матеріалу, висвітлити особливості зазначеної проблеми. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, забезпечується як системним оглядом наукової літератури з теми дисертації, так і експериментом, який був проведений Яцишиною А.М. Джерельна база заслуговує позитивного схвалення, оскільки було проаналізовано 257 сучасних й релевантих темі наукових праць українських та зарубіжних дослідників.

Достовірність здобутих результатів та висновків забезпечується: науково-теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнювальних психологічних методів, що відповідають меті, предмету та завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричного матеріалу; ефективністю експериментальної роботи, формуванням репрезентативної вибірки, використанням методів статистичного аналізу даних, що доводить достовірність одержаних даних.

Емпіричною базою дослідження була Одеська загальноосвітня школа №8 1-3 ступенів. Загальну вибірку дослідження склали 232 особи, віком від 7-ми до 12-ти років.

Значно посилює обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації процедура апробації результатів дослідження. Авторка представила основні положення своєї дисертаційної роботи на 5 міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових і науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації зумовлюються логікою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 4 додатків. Повний обсяг дисертації становить 247 сторінок, з них 159 сторінок – основний зміст. Робота містить 10 таблиць та 12 рисунків.

Переконливою є наукова ерудиція Яцишиної А.М. Вона визначила поняття «емоційно-деструктивна поведінка» як процес неадекватних руйнівних дій, спрямованих на ускладнення взаємодії особистості на початкових етапах онтогенезу з соціальним оточенням; теоретично обґрунтувала чинники деструктивної поведінки молодших школярів.

Вартою на увагу є запропонована дисертанткою структурна модель емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного віку; виокремлення в ній таких критеріальних характеристик, показників як когнітивного, рефлексивного, комунікативного та поведінкового, які є змістовним відображенням такої їх поведінки. Достатньо ґрунтовно описана сутність кожного з них. Когнітивний критерій вище зазначеної поведінки учнів молодших класів характеризує домінування у психіці дітей пізнавальних процесів, розвиток здатності розуміти емоційні прояви в інших людей. Рефлексивний критерій характеризує здатність дитини до аналізу та переосмислення поведінки інших. Емоційно-деструктивна поведінка дітей пов'язана з виникненням у них труднощів щодо такого аналізу. За комунікативним критерієм можна визначити наскільки учень молодшого шкільного віку впевнений у собі і здатний стримувати у спілкуванні такі емоційні прояви як ворожість, конфліктність, агресивність, депресивність, гіперактивність, відсутність настрою на комунікацію тощо.

Поведінковий критерій визначає деструкції поведінки і описується такими показниками як відсутність умінь контролювати свій емоційний стан, недорозвиненість здібностей вибирати оптимальний засіб досягнення поведінкової мети, характеризується проявами дратівливості, тривожності, агресивності, жорстокості, примхливості, гіперактивності.

Заслуговує на увагу розроблений дисертанткою комплексний психодіагностичний інструментарій, який охоплює систему психологічних методів та методик, а також запропонований авторський інструментарій на визначення рівня прояву емоційно-деструктивної поведінки та визначення прояву гіперактивності дитини. Коректно у роботі здійснено апробацію оригінальних дослідницьких інструментів за усіма вимогами психометрики, доведена їх надійність і валідність, що засвідчує можливість їхнього застосування як з науковою, так і з практичною метою.

У роботі проведено ґрунтовний констатувальний експеримент, який дозволив виявити особливості прояву, показники емоційно-деструктивної поведінки учнів. Виявлено, що низка показників деструктивної поведінки

(емоційна нестійкість, часта зміна настрою, схильність до афектів, неуважність, низька працездатність та ін.) є суттєвими ознаками гіперактивності учнів молодшого шкільного віку.

Дисертанткою розроблено та апробовано систему психокорекції емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного віку, з врахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше описано і систематизовано ознаки, що характеризують емоційно-деструктивну поведінку учнів молодшого шкільного віку на рівні їх психодинаміки, уточнено розуміння її змісту як процесу неадекватних руйнівних дій, спрямованих на ускладнення взаємодії особистості з соціальним оточенням. Доведено, що динаміка прояву емоційно-деструктивної поведінки за різними показниками, має варіативність у залежності від детермінуючих ознак, від особливостей сім'ї, рівня соціальної турботи батьків, умов корегування та ін.

Відповідно до мети визначено та реалізовано основні завдання дослідження.

Перше завдання дослідження передбачало здійснення теоретико-психологічного аналізу основних підходів до проблеми емоційного розвитку молодших школярів. Здійснено ґрунтовну рефлексію теорій розвитку емоційної сфери особистості. Констатовано, що молодший шкільний вік є періодом інтенсивного розвитку емоційно-почуттєвої сфери, яка впливає на ефективність його інтелектуалізації, довільності поведінки.

На виконання другого завдання дослідження дисертанткою проведено узагальнення результатів досліджень інших авторів. Психологічно обґрунтовано причини та особливості виникнення емоційних деструкцій у поведінці молодших школярів. Констатовано, що діти молодшого шкільного віку зазнають труднощів в регуляції своїх емоційних проявів, проявляють спалахи афективних станів. Деструктивна поведінка учня є діяльністю спрямованою на руйнування того, що йому загрожує, це у певній мірі захисний механізм його поведінки, який часто педагоги вважають девіантною поведінкою тощо.

Найбільш цінним здобутком Яцишиної А.М. є запропоновані теоретичні конструкти методик «Комплексна методика експертної оцінки з визначення рівня прояву емоційно-деструктивної поведінки та ознак, що її характеризують» та «Опитувальник для педагогів з прояву гіперактивності у дітей молодшого шкільного віку».

Згідно третього завдання проведено констатувальний експеримент з дослідження проявів емоційно-деструктивної поведінки у молодших школярів. Створено та дібрано комплекс психодіагностичних методик, встановлено співвідношення між показниками емоційно-деструктивної поведінки та показниками гіперактивності, особистісних якостей, властивостей, станів особистості. Серед учнів виокремлено групи з високим та нормальним проявом емоційних деструкцій. Високий рівень емоційно-деструктивної поведінки характерний для учнів яких відрізняє агресивність, ворожість, страх, тривога, гіперактивність та ін. Виділено провідні особистісні показники, які детермінують емоційно-деструктивну поведінку: для хлопчиків – збудливість, сварливість, для дівчат – примхливість.

У відповідь на четверте завдання дослідження було розроблено та апробовано умови та програму психокорекції емоційно-деструктивної поведінки молодших школярів. Корекційно-розвивальна система створювала умови для актуалізації процесів рефлексії, емоційної, поведінкової саморегуляції, підвищення самооцінки, прийняття себе та інших, налагодження міжособистісних стосунків. Результати проведеного експерименту засвідчили, що в учасників експериментальної групи (з високим рівнем поведінкових деструкцій на початку дослідження) відбулись суттєві зміни: появилася доброзичливість, вони стали більш впевненими, покращились взаємостосунки тощо.

Безперечною перевагою роботи є те, що її результати мають вагому практичну значущість, адже сформульовані на їх основі психологічні висновки, можуть бути використані у процесі професійної діяльності психологів, педагогів початкової школи.

Основні положення дисертаційної роботи викладено у 12 наукових працях. Із них: 4 статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку,

затвердженого МОН України; 3 статті у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз; 2 авторських свідоцтва, 3 статті в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій. Зміст автореферату відповідає текстові дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, наукове та практичне значення одержаних результатів, вважаємо за необхідне висловити окремі побажання та зауваження, що можуть мати дискусійний характер:

1. Виокремлення поведінкового критерію емоційно-деструктивної активності дитини, поряд з когнітивним, рефлексивним та комунікативним, є, на нашу думку, надлишковим, оскільки він є інтегральним і описується саме через три інших показники.

2. У третьому розділі дисертації не зовсім коректно дібрані експериментальна та контрольна групи. Адже на початку експерименту рівень розвитку та умови життєдільності учнів обох груп мають бути однаковими, а у них різні рівні поведінкових емоційних деструкцій. В кінці дослідження виявляються лише зміни, які відбулись в експериментальній групі.

3. У висновках до розділу 1, у загальних висновках до роботи немає чіткої відповіді про те як зреалізовано перше завдання дослідження.

4. Програма психокорекційного експерименту, на нашу думку, переобтяжена значною кількістю вправ (5-6 на одну годину занять). Враховуючи психологічні особливості молодших школярів їм важко відрефлексувати вправи, зробити висновок протягом 4 хвилин.

5. Робота виграла б, якби більш повно були досліджені особливості емоційно-деструктивної поведінки молодших школярів в залежності від типу сім'ї, гендерного критерію, стилю взаємодії з учнями вчителя початкових класів.

6. У тексті дисертаційного дослідження трапляються «русизми», деякі огріхи стилістичного та орфографічного характеру.

Проте, зазначені зауваження не знижують загальної високої оцінки дисертаційного дослідження, а певною мірою доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та теоретичної значущості проблеми, піднятої та розв'язаної в ході проведеного дослідження.

## ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Аналіз дисертації й опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Яцишиної Анастасії Миколаївни «Психологічні умови корекції емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного віку» є самостійним, завершеним, цілісним науковим дослідженням, має наукову новизну, теоретичне та практичне значення, а також відповідає вимогам Кабінету Міністрів, МОН України до такого роду робіт, а її авторка, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,  
професор кафедри психології КЗВО  
«Вінницька академія безперервної освіти»



*[Handwritten signature]* М.І. Томчук

ПІДПИС  
- *[Handwritten signature]*  
ЗАСВІДЧУЮ

ЗАР. КАНЦЕЛЯРІЄЮ  
*[Handwritten signature]*  
А.В. АЗУР А.В.  
2021 РІК